

ПРАЦІ
Науково-дослідного інституту
пам'яткоохоронних
досліджень

Випуск 6

Міністерство культури і туризму України
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПАМ'ЯТКООХОРОННИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ПРАЦІ
Науково-дослідного інституту
пам'яtkоохоронних досліджень

Випуск 6

Вінниця
ДП «Державна картографічна фабрика»
2011

ЗМІСТ

Від редакційної колегії	3
Розділ I. АРХІТЕКТУРНА ТА МІСТОБУДІВНА СПАДЩИНА	5
Вандюк О. П., Харлан О. В., Єрзіна І. В. Історико-містобудівні дослідження м. Горлівка	6
Вара О. А. Архітектурна спадщина національних меншин на території м. Вінниці	21
Мокроусова О. Г. Станція швидкої медичної допомоги по вул. Рейтарській, 22 – видатна пам'ятка архітектури. До історії невідомого конкурсу	42
Сердюк О. М. Огляд стану охорони та використання пам'яток житлової архітектури Києва другої половини XIX – початку XX ст.	63
Сердюк О. М. Житлова забудова урочища Гончарі-Кожум'яки. Історичне та містобудівне значення	77
Скібіцька Т. В. Київський класицизм втрачає історичну відповідність: житловий будинок на вул. Хорива, 16/7 (до питання порушень автентичності об'єктів культурної спадщини на території Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ»)	93
Харлан О. В. Православні сакральні споруди Горлівки в контексті архітектурно-містобудівних досліджень міста	101
Розділ II. АРХЕОЛОГІЧНА, ІСТОРИЧНА, ЛАНДШАФТНА, НАУКОВА І ТЕХНІЧНА СПАДЩИНА	115
Бобровський Т. А., Грек І. О. Пещерные комплексы Каппадокии: итоги и перспективы исследований	116
Вара О. А. Зони охорони Меморіалу працівникам органів внутрішніх справ, загиблим при виконанні службових обов'язків (м. Київ)	138
Джос В. С. Охоронно-дослідницькі роботи на пісковиковому пагорбі «Кам'яна Могила» у 2009 році	145
Євлева В. П. Київському метрополітену – 50 років	153
Кондратьєва О. В. Іконостас Кирило-Мефодіївської церкви: творчий доробок Лаврської іконописної майстерні доби модерну. Історико-мистецький контекст	177
Рішняк О., Садова-Мандюк О., Стріленко Ю. Реставрація античних фресок зі склепу некрополя Херсонеса Таврійського	189
Стріленко Ю. М., Козюба В. К. Дослідження будівельних розчинів Десятинної церкви	196
Стріленко Ю. М. До створення «Атласу стародавніх будівельних матеріалів і технологій»	202
Томілович Л. В. Обсерваторна гірка в м. Києві: досвід взяття на державний облік визначного місця як комплексного об'єкта історико-культурної спадщини	205

ПРАВОСЛАВНІ САКРАЛЬНІ СПОРУДИ ГОРЛІВКИ В КОНТЕКСТІ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МІСТА

О. В. Харлан

Работа посвящена выявлению и изучению православных культовых сооружений дореволюционного периода исторического города Горловка — важных компонентов городской среды XIX–XX вв.

This article is devoted to revealing and studying the orthodox cult buildings, which were the important components of town environment of XIX–XX century of historical town Gorlivka.

Історичне місто Горлівка, занесене до Списку історичних населених місць України, у 2009–2010 роках стало об'єктом дослідження НДІ пам'яткоохоронних досліджень. Під час проведення досліджень було виявлено та зібрано значну кількість матеріалів, що стосуються історико-містобудівного розвитку Горлівського мегаполісу. Виявлено цікаві матеріали, що потребують уваги дослідників, стосовно виникнення та існування православних культових споруд Горлівки, що на протязі тривалого часу (кін. XVIII — поч. XX ст.) являли собою важливі акценти міського середовища.

На території сучасної Горлівки в різні історичні періоди, під впливом різноманітних чинників, виникали й існували численні поселення (XVIII — сер. XIX ст.), підпорядковані промисловому й ландшафтному факторам. Пізніше на основі таких поселень постав Горлівський місто-промисловий комплекс (кін. XIX — поч. XX ст.). Ойконім Горлівка згадується як полустанок Курсько-Харківсько-Азовської залізниці в межах Бахмутського повіту Катеринославської губернії ще у 1893 р. [1]; пізніше залізнична станція дасть назву місту (станцію Корсунь було перейменовано в Горлівку ще в сер. 1880-х рр.).

Стародавні поселення, як-от Зайцеве, Микитівка, Залізне, Государевий Байрак розташовувались на низинних прирічкових долинах. Між собою вони поєднувались шляхами, які проходили по низах балок та по вододілах (місцевий рельєф характеризується як перехідний від пагорбного до гірського) (мал. 1).

Перші церковні споруди виникали в центрах поселень. Навколо культових споруд виникали громадські центри з комплексом будівель та функ-

цій. За архівними матеріалами відомо, що перші церкви (кінець XVIII ст.) будувалися з дерева в українській православній традиції (більшість мешканців вказаних вище поселень були саме вихідцями з Запорожжя та Гетьманщини). Культурні споруди поч. XIX — сер. XIX ст. будувалися у змішаній техніці — більшість з них мали кам'яний низ, увінчаний дерев'яним завершенням (ознака впливу єпархіальних традицій). Будівельним матеріалом для найпізніших храмів, що будувалися на поч. XX ст., була цегла та дике каміння з місцевих кар'єрів.

Після появи залізниці виникає значна кількість *нових поселень*, що тяжіли саме до зони її впливу — *залізничні селища*. Місцеві корисні копалини зумовили появу *промислових (шахтних) селищ*. Ці нові типи поселень внаслідок виробничих особливостей розміщувалися на високих позначках рельєфу і вже не мали зв'язку з традицією розташування первинних поселень в річкових долинах. Тож і церковні споруди у більшості нових поселень розміщувалися на високих місцях.

Як і раніше, навколо храмів утворювалися громадські центри з майданами і характерною інфраструктурою.

Опрацьовані архівні матеріали дозволили скласти наступний перелік православних храмів, які збереглися до нашого часу або зникли у післяреволюційні часи.

Миколаївська церква міста Горлівки — найвідоміша на сьогодні культова споруда на теренах сучасного міста.

Церква мала значний вплив на формування центру дореволюційної Горлівки. Саме її зображення зустрічається на багатьох панорамних фото й ілюстраціях досліджуваного періоду.

Збудовано Миколаївський храм у 1905 році для приходу селища Корсунська копь, що розташовувалося поблизу найстарішої місцевої шахти «Кочегарка» (зараз закрито). На сьогодні не вдалося віднайти матеріали, що вказують на ім'я автора проекту (ймовірно, його слід шукати серед єпархіальних архітекторів дореволюційного часу). Освячення храму відбулося 22 травня. Будували церкву з 1893 року на пожертвування місцевих прихожан [2], за деякими даними було використано 66 тисяч карбованців (ціни 1905 року). В 1908 році приходських дворів Миколаївської церкви нараховувалося 429, з 2822 прихожанами українського походження [3]. До приходу належали селище Ксенівка, хутори Байрацький та Стінки.

Очевидно, що при виконанні проекту автор керувався архітектурними зразками, які були офіційно рекомендованими для будівництва церков і видавалися окремими альбомами. В останній чверті XIX ст. таким офіційним стилем з канонічними традиціями став «неруський», основу

якого складало стилізаторство під об'ємні та декоративні форми московської храмової архітектури XVII сторіччя.

Миколаївська церква за типом — хрещато-банний храм. Основний об'єм в плані має форму хреста з поздовжньою віссю схід-захід. За рахунок нижчих по висоті чотирьох (два прямокутні і два квадратні) компартиментів, що розташовуються зовні, між гілками хреста, загальна форма плану наближається до прямокутної. Західний притвор (тієї ж висоти, що й основний об'єм) акцентовано порталом головного входу; зі сходу до вівтарної частини примикає низька напівкругла апсида.

Над середохрест'ям церкви зведено восьмигранний світловий барабан за типом «восьмерик на четверику», який увінчується цибулястою маківкою (мал. 4.4). Раніше барабан було увінчано ярусним шатровим завершенням з маківкою (мал. 4.5). Стіни барабану зі склепінням несуть чотири підпружені арки.

Зі східної сторони до північного та південного рамен хреста прибудовано приміщення ризниці та пономарні. В західній частині споруди влаштовано квадратну в плані триярусну дзвіницю (раніше була чотириярусна (мал. 4.5)), перший ярус якої (прямокутний за планом), слугує притвором церкви. Сучасне завершення дзвіниці значно спрощене порівняно з колишнім — проектним, що існувало до революції.

В загальній об'ємно-просторовій композиції церкви домінує західний об'єм дзвіниці (в меншому ступені, ніж до революції); центральне ядро, вузька трапезна та бічні компартименти підпорядковуються цій домінанті. Доцентрова компоновка різновеликих об'ємів та форм з вдалим співвідношенням пропорцій збагачують архітектурний образ храму і його силует (до революції співвідношення було більш вдалим).

В оздобленні фасадів з лицевої червоної цегли широко використано декоративні елементи, притаманні псевдоруському стилю — лопатки з ширинками, кокошники, килепоподібні обрамлення вікон та інш. Свідоцтво про оздоблення первинних інтер'єрів церкви не виявлено.

Чисельні перебудови та реставрації пам'ятки в наш час свідчать про її особливу значущість в культурному житті населення міста. Миколаївський храм на сьогодні є головним храмом не лише місцевого приходу, але й Горлівсько-Слов'янської єпархії, яка утворилася в липні 1994 року, після розділу колишньої Донецької єпархії на дві. Трохи раніше, у 1980 році, церкві надано статус соборної [4].

Дотепер відновлена споруда є головною домінантою старої (дореволюційної) частини Горлівки, являючи собою значний архітектурний акцент навколишньої малоповерхової забудови.

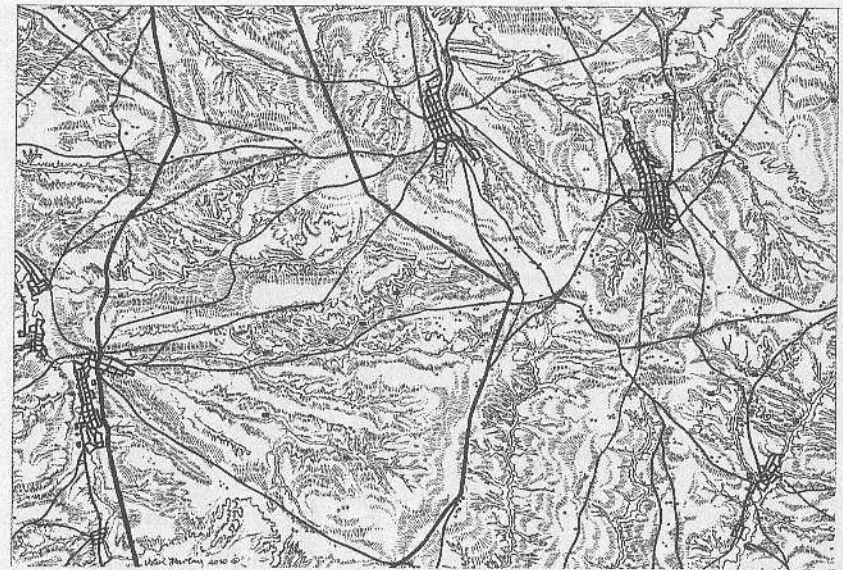

Навколо храму розташовано кілька споруд, що складають сучасний церковний комплекс. На жаль, перебудови і поява нових малих форм ускладнюють дослідження і виявлення історичних споруд зазначеного комплексу.

До Миколаївської було приписано *церкву на честь преподобного Маркарія Єгипетського*. Це була найстаріша місцева церква, тому в архівних матеріалах її часто називали старою [5]. Рік спорудження, первинне місце розташування цього мобільного храму невідомі. З 1891 року ця домована церква була розміщена у гірничому училищі ім. С. С. Полякова (в радянські часи тут розміщувався профком Горлівського машинобудівного заводу), збудованому у 1878 році. Споруда колишнього училища збереглася, але зараз знаходиться в жалюгідному стані. Очевидці згадували тісноту приміщення, у якому знаходилося начиння (церковне начиння, на жаль, втрачене, про його мистецькі властивості не виявлено матеріалів) [6]. Залишився лише опис споруди училища: «...большой трехэтажный каменный дом, крытый железом — стоит одиноко на довольно возвышенной местности около линии КХА (Курьско-Харківсько-Азовської) железной дороги. Нижний этаж занят тремя дортуарами (спальнями), столовой, кухней, комнатой для сторожа, тут же и ретирад (комната для занятий); в среднем помещается три классных комнаты, физический кабинет (в 3-м классе стоит шкаф с образцами пород местных рудников) и церковь; в третьем этаже устроены хоры...» [6, 7].

Зазначена споруда знаходиться у безпосередній близькості з залізницею, у комплексі історичних і сучасних громадських споруд машинобудівного заводу ім. Кірова та залізничної станції Горлівка (первинна споруда станції не збереглася).

Споруда колишнього гірничого училища має г-образний план. Колись головний північно-західний фасад (історична його частина), орієнтований на залізницю, має фронтальну двохчасну (двоповерховий та одноповерховий об'єми) композицію фасаду. Частина в три віконні вісі, що має два поверхи, зазнала значних перебудов. Другий поверх (де саме розміщувалося приміщення церкви) повністю перероблено, на першому рівні демонтовано тамбур з цегли. Одноповерхова частина у дев'ять віконних вісей теж втратила приміщення тамбуру — головного входу. Взагалі, головний вхід до будівлі перенесено на північно-східний фасад добудованого у радянські часи об'єму, а фасад, що нагадував про культову належність споруди (мал. 4.2) знищено (зараз він у критичному стані). На місцях та напрямках головного візуального сприйняття колишньої культової будівлі збудовано господарські приміщення. Інтер'єри приміщення колишньої церкви не збереглися.

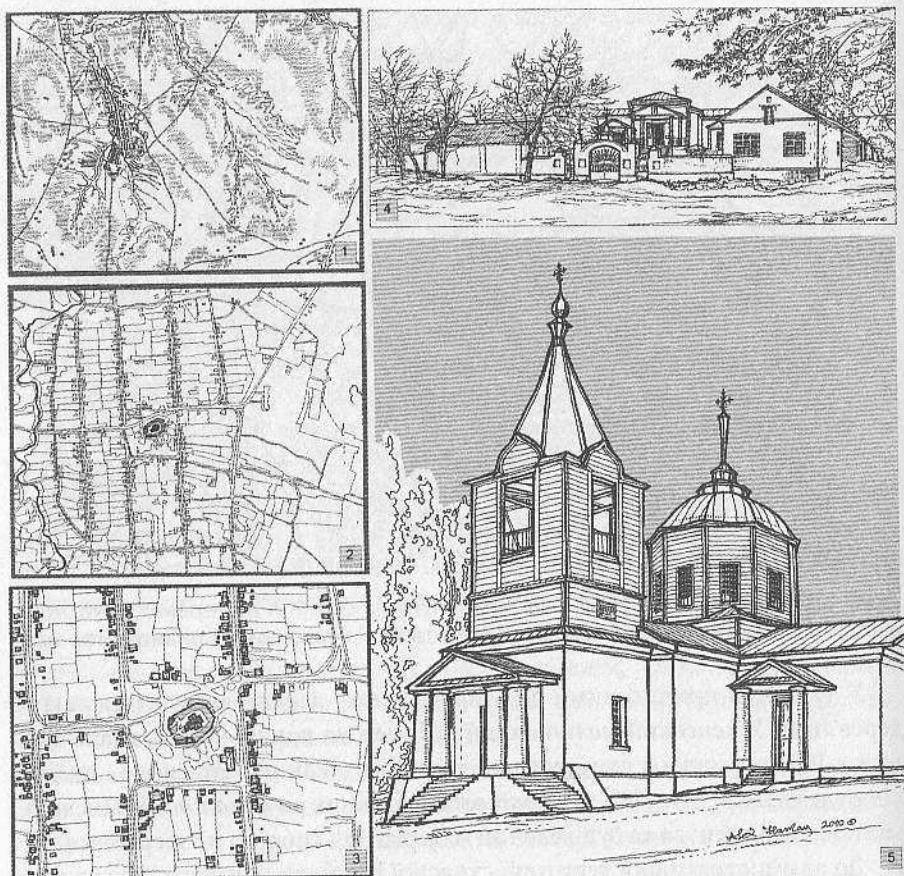
Мал. 1. Схема розташування населених пунктів сер. XIX на теренах сучасного міста Горлівки та шляхів між ними (цей та інші малюнки виконано автором)

У 1913 році приписаними до Миколаївської церкви вказуються також дерев'яний *Успенський молитовний будинок на копальні № 8*, влаштований у 1907 р. (поруч з яким знаходилося помешкання священика і школа; споруда не збереглася [8]) та *молитовний будинок на копальні № 5* (невідомий рік будівництва та будівельний матеріал [9], споруда не збереглася).

До адміністративної території сучасної Горлівки належать кілька давніх поселень (про це говорилося раніше), що до революції знаходилися поруч з нею.

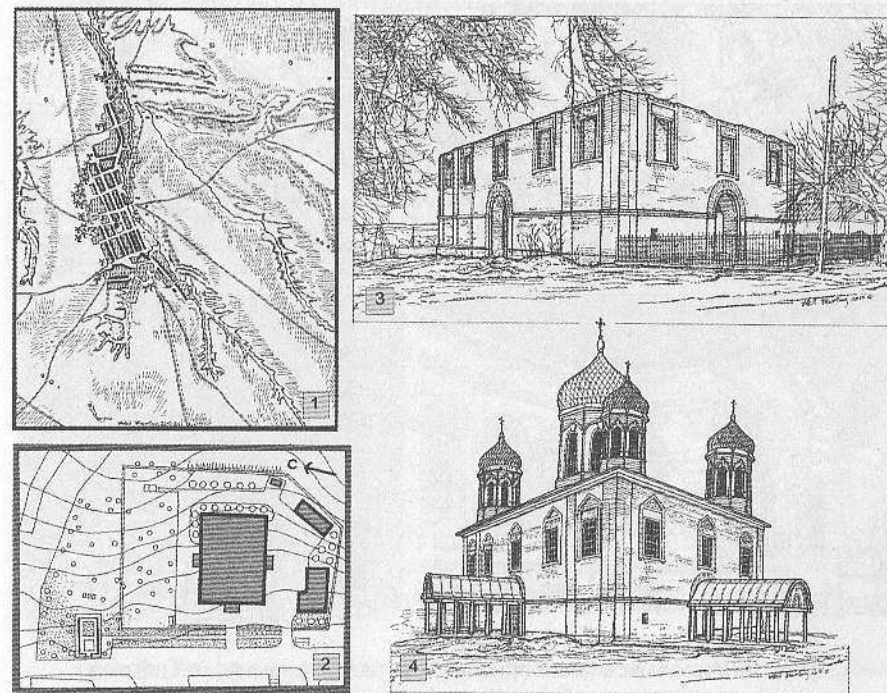
Селище Байрак (колишнє село Государевий Байрак (Боерак) при річці Лугані), розташоване у Калінінському районі Горлівки, — стародавнє запорозьке поселення [10]. Саме в ньому було досліджено найстарішу церковну споруду усієї Горлівської округи, що збереглася до нашого часу — *Воскресенську церкву*.

Будівництво першої відомої з архівів церкви розпочато в 1788 році, завершено у 1792 році. У рапорті від 30-го червня 1792 року говорилося: «...означенная церковь оказалась строением по подобию прочих благоустроенных храмов Божиих окончена и церковным благолепием украшена, иконостас столярной работы, с резьбой сделан...». Освячено «...во именованіе Вознесения Господня церковь деревянным зданием...» у жовтні 1793 року [11].

Мал. 2. Воскресенська церква селища Байрак
(колишнє Государевий Байрак):

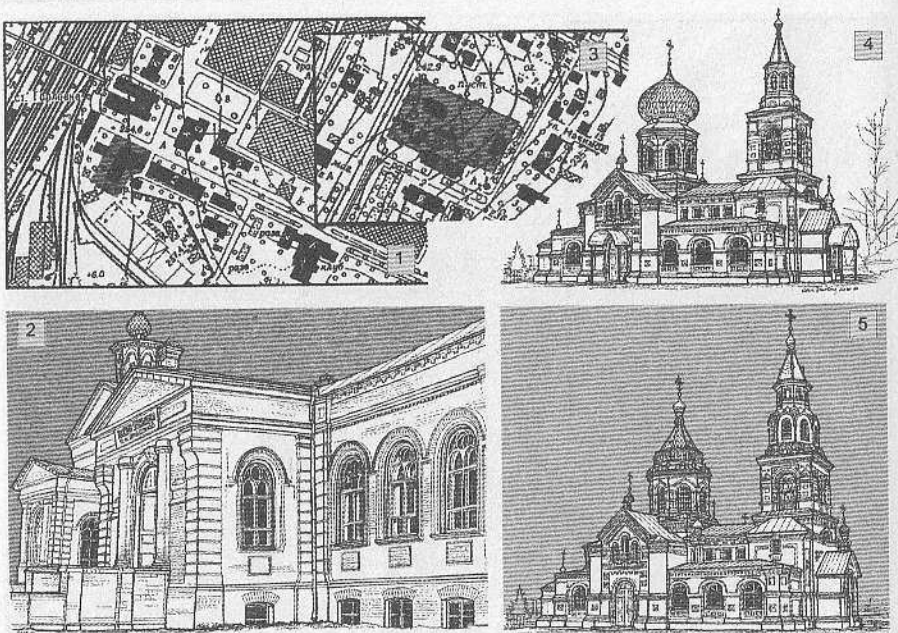
- 1 — топографічна мапа населеного пункту Государевий Байрак у сер. XIX ст. з позначкою культового комплексу;
- 2-3 — фрагмент сучасної забудови та культового комплексу;
- 4 — зовнішній вигляд культового комплексу з заходу до 2010 року;
- 5 — Воскресенська церква у 20-ті роки, перед руйнацією бані та дзвіниці (за матеріалами Музею історії міста Горлівки)

Мал. 3. Покровська церква селища Зайцеве:

- 1 — топографічна мапа населеного пункту Зайцеве у сер. XIX ст. з позначенням культової споруди;
- 2 — схема плану культового ансамблю соборної Покровської церкви (за матеріалами Т. В. Кіяненка, 1991 р.) — пам'ятки архітектури та містобудування місцевого значення м. Горлівки;
- 3 — залишки Покровської церкви (сучасний стан);
- 4 — зовнішній вигляд Покровської церкви на початку XX ст. (реконструкція автора за матеріалами Музею історії міста Горлівки)

Мал. 4. Миколаївська соборна церква та приписна до неї церква на честь преподобного Макарія Єгипетського у Горлівці:

- 1 – схема розташування Гірничого училища ім. С. С. Полякова, де розміщувалася Макарівська димова церква (фрагмент сучасної топооснови міста, за матеріалами НДІ проектування міст «ДІПРОМІСТО»);
- 2 – зовнішній вигляд Гірничого училища та церкви до революції (реконструкція автора за матеріалами Музею історії міста Горлівки та машзаводу ім. Кірова у м. Горлівка);
- 3 – схема ділянки культового ансамблю Миколаївського собору (фрагмент сучасної топооснови міста, за матеріалами НДІ проектування міст «ДІПРОМІСТО»);
- 4 – зовнішній вигляд Миколаївського собору (сучасний стан);
- 5 – зовнішній вигляд Миколаївської церкви (реконструкція автора за матеріалами Музею історії міста Горлівки)

Про архітектурно-містобудівні властивості зазначеної дерев'яної церкви не виявлено інформації. Та у селищі Байрак збереглася інша церква в ім'я Вознесіння Господня, яку збудовано замість першої дерев'яної у 1834 році. Це храм змішаного типу — низ кам'яний, верх — дерев'яний. Відомо також, що цю церкву перебудовано у 1873 році на кошти прихожан [12].

Церковна ділянка Вознесенського храму знаходиться в історичній центральній частині селища (мал. 2.1–3). Трасування вулиць поселення Байрак має напрямок за сторонами світу, утворюючи навколо церкви квартал, близький за формою до квадрату. Квартал вільний від житлової забудови. На його ділянці знаходяться лише споруди клубу (історична споруда, потребує додаткових досліджень) та церковного комплексу. Головна вісь церковної споруди схід-захід має відхилення в північному напрямку близько 15°. Вказана ділянка кварталу заслуговує на ретельне археологічне дослідження як всередині церковного комплексу, так і навколо нього.

Споруда Вознесенської церкви належить до типу хрещато-банних храмів. Первинний об'єм має в основі хрест з однаковими гілками, до західного рамена пізніше прибудовано прямокутний у плані об'єм дзвіниці. З вівтарної сторони до південного та північного рамен прибудовано ризницю та пономарні.

Лаконічно вирішені цегляні стіни церкви потиньковано, пофарбовано у білий колір. Нижній рівень має приземкуваті пропорції і невисоку цокольну частину. Завершення кам'яного ярусу підкреслене простим виступаючим карнизом. Віконні та дверні отвори прямокутні без декорування.

Первинні завершення (гранчаста центральна баня та квадратне у плані завершення дзвіниці) з дерева не збереглися (мал. 2.5). Раніше дерев'яний світловий «восьмерик на четверику» центральної бані з гарними пропорціями мав прямокутні віконні отвори, перекривався куполом з декоративним завершенням. Його було горизонтально пошальовано. Хрещата споруда являла собою цікавий зразок початкового класицистичного впливу в епархіальній культовій архітектурі на теренах Катеринославщини.

Двоярусна дзвіниця теж мала кам'яний нижній ярус та дерев'яний верхній. Збудована вже у кін. XIX ст., дзвіниця мала шатрове завершення з декоративною маківкою. Її широкі прямокутні відкриті отвори, влаштовані з чотирьох сторін зрубу, було прикрашено килеподібним завершенням. Стіни другого ярусу ззовні, як і на головній бані, були горизонтально ошальовані. Завершення дзвіниці і головна баня мали металеву пофарбовану накривку на даху.

Сучасна споруда церкви, як і раніше, має три ганки з вхідними дверима. Вони влаштовані на західному фасаді дзвіниці (головний вхід — чотириколонний) та західних стінах північного та південного рамен (двоколонні), мають двосхилі дахи з трикутними фронтонами.

Тривалий час споруда стояла без верхів (мал. 2.4), з залізним дахом, що фарбувався у зелений колір. У 2010 році над головним об'ємом храму збудовано центральну баню. Занадто широкий світловий восьмерик з металу з куполом, увінчаним хрестом, побудовано з порушенням пропорційних та метроритмічних правил. Корисним було б відтворення головного об'єму церкви з урахуванням зазначених помилок для відтворення первинного вигляду пам'ятки. Об'єм дзвіниці поки що залишається без завершення.

Під час дослідження виявлено також цікаві надгробки над похованнями священика Федора Хараєва (помер в 1860 році), дочки іншого священика Миколи, третє — не ідентифіковане (про них згадувала дослідниця з м. Горлівки Н. Савенко [13]). Надгробки являють собою плити з місцевого каменю з вибитими написами і культовою символікою. На жаль, їх було демонтовано, а на їх місці встановлено сучасні типові надгробки з бетону. Історичні надгробки поки що зберігаються просто неба з боку північного рамена, вони потребують ретельного вивчення і консервації.

У 1914 році до Вознесенської церкви значився приписний молитовний *Миколаївський будинок в поселенні Віровці* [14]. Архітектурні й містобудівні особливості споруди невідомі, не виявлено також його місцерозташування.

Стародавні поселення *Микитівка та Зайцеве* (пізніше об'єднані в *Зайцеве-Микитине*) розташовувалися при річках Жованій та Бахмут. Тут теж колись існували стародавні культові споруди. *Зайцеве* відоме ще за часів Запорозжя. Першими поселенцями тут були запорозькі козаки. Після зруйнування Січі російський уряд переводить сюди з Білгородської єпархії Богатинської округи села Солдатське кілька родин однодворців, а потім утворюється державна військова слобода Зайцева (від імені першого поселенця Трохима Зайцева [15]). Близько 1785 року в місцевих документах фігурує постать Микити Яковича Деятилова, який розпланує поруч нову слободу, за свій коштів буде кілька землянок та мазанок, а також церкву з шпиталем та школою [16]. Як стверджують дослідники, саме на його честь слобода отримує назву Микитівка, хоча існують й інші думки з приводу назви поселення [17].

Так чи інакше, але відомо, що в 1793 році М. Деятилов купує готову церковну споруду в слободі Маяки Слов'янського повіту. 8 листопа-

да 1795 року дерев'яну церкву на честь Покрова Пресвятої Богородиці в слободі Зайцевій освячено і відкрито в ній богослужіння. На жаль, архітектурні особливості й місце розташування вказаної споруди невідомі. Невідомо також, до якого часу простояла дерев'яна Покровська церква. Відомо лише, що замість неї у 1863–1864 роках на кошти місцевих прихожан було споруджено нову церкву Покрова Пресвятої Богородиці [18]. Церкву збудували в змішаній техніці — низ кам'яний, а верх дерев'яний. Поруч з церквою існувала церковно-приходська школа і школа грамоти, будинок священика [19].

Залишки останньої Покровської церкви у селищі Зайцевому збереглися. При їх дослідженні було встановлено, що стіни споруди викладено з місцевого пісковика. Навіть при відсутності тинькування кладка непогано збереглася, хоча і потребує негайного відновлення та консервації.

Будівля орієнтована за віссю схід-захід, має не характерну для православних храмів прямокутну форму і більше нагадує молитовний дім. Фронтальні симетричні композиції фасадів в три й п'ять вісей віконних отворів прикрашено по боках прямокутними пілястрами, що відповідають на бічних фасадах відгородженим квадратним приміщенням всередині храму на всю висоту кам'яної кладки. Високий цоколь і високо підняті вікна додають споруді монументальності. По центральних вісях західного, північного та південного фасадів влаштовані вхідні отвори з арочним завершенням. На східному фасаді центральну вісь підкреслено віконним отвором з арочним завершенням.

Виявлені архівні матеріали¹ дозволили відновити первинний вигляд культової споруди (мал. 3.4) до її часткової руйнації у 1938 році [20]. Стіни церкви були значно вищими. Віконні отвори увінчували прості трикутні сандрики. Поле стін прикрашав прямий вінчаючий карниз. Чотирискатний дах був прикрашений п'ятьма декоративними восьмигранними світловими верхами, що увінчувалися цибулястими маківками. В кожній грані дерев'яних бань було прорізано вузькі віконні отвори з арковими завершеннями, що прикрашалися дерев'яними накладками у вигляді обрамлення з килеподібними завершеннями. Стіни бань ззовні були ошальовані дошками горизонтально з декоративними нащільниками.

Бічні верхи розташовувалися не на головних вісях, а над влаштованими всередині головного об'єму квадратними за планом компартиментами.

З західного, південного та північного фасадів були влаштовані вузькі дванадцятиколонні ганки у вигляді відкритих галерей, перекриті залізними арочними дахами з фронтонами (прикрашеними розписами).

¹ Архів музею історії міста Горлівки.

Місце розташування споруди (відносно розташування первинного поселення) підтверджує її пізні походження, оскільки вона знаходиться на доволі високому місці, далеко від первинного центру.

Інтер'єри споруди не збереглися. Навколо церкви раніше існував культовий комплекс, що складався з кількох споруд. На сьогодні вціліло кладовище з цікавими надгробками з місцевого пісковика. Поблизу знаходиться поховання радянських воїнів.

Що ж до *Микитівки*, існують відомості про церкву, що знаходилася поруч з комплексом залізничної станції Микитівка (в документах вона так і значиться — церква при ст. Микитівка). Спочатку це був *Миколаївський молитовний будинок* (збудований у 1903 році), який трохи пізніше переобладнали під церкву. Стояла вона ліворуч від головного виходу з вокзалу в невеличкому кварталі, розташованому вздовж залізничної колії (на північний захід від вокзалу, на вісі пров. Зайцевого). Поруч зі спорудою храму розміщувались церковно-приходська школа та дзвіниця [21]. Споруда не збереглася. На жаль, детальних описів споруди не знайдено.

Відомо, що каміння з храму використовувалося при будівництві клубу, що зберігся до нашого часу неподалік від залізничної станції Микитівка.

В 1879 році на землях селян села Зайцевого гірничий інженер А. В. Міненков відкрив поклади ртутних руд, а восени 1885 року було розпочато будівництво шахти зі здобичі ртутної руди. Саме з цього почалося будівництво *ртутної копальні та заводу О. Ауербаха*. В 1900 році в селищі Ртутної копальні на кошти Олександра Ауербаха збудовано *церкву на честь Олександра Невського*. Споруда не збереглася до нашого часу [22], відомостей про її архітектурно-містобудівні особливості не виявлено. З архівних джерел відомо про намір зруйнування церкви з використанням цегли для будівництва «Палацу праці» в Горлівці у 1925 році [23]. Про кінцевий результат задуму даних не виявлено, але з музейного архіву Горлівки добре відомо про будівництво палацу за матеріалами будівельної контори.

В історії Горлівки неабияке місце посідає ще одне старовинне поселення — *слобода Залізна* (розташована на правому березі річки Кивий Торець). В ній також існувала старовинна *церква на честь Архистратига Михаїла* (освячена в 1796 році). Та сучасний адміністративний поділ територій виконано таким чином, що поселення залишилося поза межами міста, тому дослідження вказаного району не проводилися.

Найбільш давні православні архітектурні пам'ятки на території Горлівки дуже малочисельні. До початку досліджень відомості про них мали

фрагментарний характер. Після виявлення і вивчення споруд в контексті містобудівних розвідок НДІ пам'яткоохоронних досліджень отримано перелік культових споруд, що існували чи існують на території міста. Говорити на основі наявних матеріалів про якісь тенденції в типологічній еволюції вельми ненадійно. Практично найдавніші храми Горлівського містобудівного комплексу, які на сьогодні можливо включити до хронологічно безперервного типологічного аналізу (для виявлення форм, яким віддавали перевагу в різні періоди), збудовано в першій пол. XIX ст.

Найбільш яскравими витворами сакрального будівництва є Миколаївський собор в м. Горлівці, Воскресенська церква у селищі Байрак та Покровська церква селища Зайцеве. Саме вказані пам'ятки, окрім Покровської церкви (вона знаходиться за межами міської території), запропоновано внести до реєстру щойно виявлених пам'яток архітектури та містобудування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Энциклопедический словарь. Т. IX. Гоа-Гравер. — СПб.: Типо-литография И. А. Ефрона, 1893. — С. 229.
2. Справочная книга Екатеринославской епархии. — Екатеринослав, 1908. — С. 358–359.
3. Справочная книга Екатеринославской епархии. — Екатеринослав, 1908. — С. 358.
4. Яковенко П. В. 400 топонимов Горловки. — Горловка, 2001. — С. 11.
5. Горлівка першої чверті XX ст. за спогадами Миколи Кролікова // Історія Горлівки в документах і матеріалах. Ч. 1. — Голівка, 2008. — С. 61.
6. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год. — Екатеринослав, 1914. — С. 115.
7. Побережник А. Горловское горное... // Газета «Кочегарка» № 87 за 5 мая 1977. — С. 2.
8. Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. Т. 2. Бахмутский уезд. — Екатеринослав, 1886. — С. 288–292.
9. Яковенко П. В. 400 топонимов Горловки. — Горловка, 2001. — С. 11.
10. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год. — Екатеринослав, 1914. — С. 114–115.
11. Феодосий (Макаревский А. Г.). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської епархії. Церкви та приходи минулого XVIII ст. — Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. — С. 43–47.
12. Справочная книга Екатеринославской епархии. — Екатеринослав, 1908. — С. 314–315.

13. *Савенко Н. О.* Надгробні унікали селищних цвинтарів Горлівки — культурно-історичні локуси сучасного міста // Національні культури у процесі формування української нації: Збірник доповідей науково-практичної конференції. — Кіровоград, 2006. — С. 135.
14. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год. — Екатеринослав, 1914. — С. 97–98.
15. *Тереженко А.* О могильных насыпях и каменных бабах в Екатеринославской и Таврической губерниях // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. Под ред. О. М. Бодянского. — 1866 (октябрь–декабрь). Кн. 4. — М.: Университетская тип-я, 1866. — С. 21–22.
16. *Феодосий (Макаревский А. Г.)*. Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII ст. — Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. — С. 57–64.
17. *Тереженко А.* О могильных насыпях и каменных бабах в Екатеринославской и Таврической губерниях // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. Под ред. О. М. Бодянского. — 1866 (октябрь–декабрь). Кн. 4. — М.: Университетская тип-я, 1866. — С. 21–22.
18. Справочная книга Екатеринославской епархии. — Екатеринослав, 1908. — С. 314–315.
19. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год. — Екатеринослав, 1914. — С. 117.
20. *Яковенко П. В.* 400 топонимов Горловки. — Горловка, 2001. — С. 10.
21. Станція та селище Микитівка початку ХХ ст. за спогадами Г.З. Гаврилова, 1965 р. // Історія Горлівки в документах і матеріалах. Ч. 1. — Голівка, 2008. — С. 74.
22. Описание ртутного рудника и завода, принадлежащего Товариществу А. Ауэрбах и К° горного инженера А. Ауэрбаха. — СПб.: Типография и хромо-литография А. Траншель, 1888. — С. 3–14.
23. Лист міського відділу Союзу гірничих робітників до Петровського Райвиконкому щодо використання матеріалу церкви для будівництва «Палацу праці», квітень 1925 р. // Історія Горлівки в документах і матеріалах. Ч. 1. — Голівка, 2008. — С. 155.

НДІ пам'яткоохоронних досліджень